

## ТЕМА 6. СИСТЕМА ПРАВА ТА СИСТЕМА ЗАКОНОДАВСТВА

*Значення викладених у цій темі наукових положень визначається тим, що вони допомагають більш-менш вільно і впевнено орієнтуватись у розгалуженій системі права і не менш складній системі законодавства. Не засвоївши цих положень, надто складно, а то й неможливо відшукати потрібний закон, інший нормативно-правовий акт, в якому вміщено юридичну норму, розраховану саме на потрібну життєву ситуацію. Формуванню або вдосконаленню вмінь, навичок такого пошуку і сприяють знання системи права та системи законодавства.*

### 6.1 Норма права: поняття, структура та види

Упорядкування суспільних відносин у правовій державі здійснюється насамперед за допомогою норм права, адже позаправові регулятори соціальної поведінки людини ніколи не були достатніми для урегулювання та примирення людських інтересів, утримування людини в межах вимог, встановлених суспільством. Саме тому в системі соціальних норм норми права відіграють надзвичайно важливу роль. При цьому поняття, структура та види норм права, співвідношення категорій «правова норма», «юридична норма» та «норма права» й донині залишаються доволі дискусійними серед науковців у вітчизняній і зарубіжній юридичній доктрині.

Здебільшого **норма права** визначається як *формально визначене правило загального характеру, що встановлене чи санкціоноване державою або іншим уповноваженим суб'єктом правотворчості з метою регулювання чи охорони суспільних відносин та забезпечується можливістю застосування примусу.*

#### **Ознаки норми права:**

– є *вольовим правилом*, адже відображає волю суб'єктів правотворчості, серед яких суспільство, народ, держава в особі органів державної влади та гармонійно акумулює в собі суспільну, групову й індивідуальну волю громадян;

– *встановлюється чи санкціонується державою або іншим уповноваженим суб'єктом правотворчості в чітко визначеному порядку*, тобто ухвалюється уповноваженим на те суб'єктом правотворчості в межах його компетенції відповідно до чітко визначеної процедури;

– *має формально визначений характер*, що полягає: а) в однозначності сприйняття суб'єктами права її змісту, що досягається точністю та ясністю певної мовної форми; б) у текстуальному закріпленні в нормативно-правових актах або інших формах (джерелах) права (конкретної юридичної сили та сфери дії в часі, просторі та за колом осіб);

– *має загальний характер*, що зводиться до неконкретності (неперсоніфікованості) адресата та поширеності на невизначену кількість випадків чи осіб;

– *забезпечується державою або іншим уповноваженим суб'єктом правотворчості, включаючи можливість застосування примусу;*

– має за мету регулювання (впорядкування) та охорону суспільних відносин.

Важливого значення для з'ясування змісту, функцій, ролі норм права як правового феномену, визначення місця в системі права та їх взаємозв'язку в механізмі правового регулювання є розкриття їх плюралізму за допомогою класифікації.

### **Класифікація норм права:**

**1. За суб'єктами правотворчості:** норми права як результат прямого волевиявлення народу; норми законодавчої влади; норми глави держави; норми органів виконавчої влади; норми органів місцевого самоврядування та ін.

**2. За предметом правового регулювання:** норми конституційного права; норми цивільного права; норми трудового права; норми сімейного права; норми адміністративного права; норми кримінального права; норми екологічного права; норми права соціального забезпечення; норми міжнародного права та ін.

**3. За методом правового регулювання (за способом встановлення диспозицій):**

– *імперативні норми права* – категоричні правила, що чітко та однозначно визначають поведінку суб'єктів суспільних відносин;

– *диспозитивні норми права* – надають можливість суб'єктам права самостійно встановлювати для себе певні взаємні права та обов'язки;

– *рекомендаційні норми права* – встановлюють варіанти бажаної поведінки з позиції суб'єкта правотворчості з метою врегулювання суспільних відносин;

– *заохочувальні норми права* – визначають форму та міру заохочення за схвалюваний державою і суспільством варіант поведінки.

**4. За способом правового регулювання або за характером диспозицій регулятивних (правовстановлюючих) норм права:**

– *уповноважуючі (дозвільні) норми права* – вказують на наявність певних можливостей у суб'єктів вчиняти позитивні дії у власних інтересах;

– *зобов'язуючі норми права* – вказують на необхідність здійснювати певні дії, покладають на суб'єктів конкретні обов'язки;

– *забороняючі норми права* – вказують на необхідність утриматися від вчинення дій певного роду, встановлюють заборони.

**5. За функціональним призначенням норм права (спеціалізацією) в механізмі правового регулювання:**

– *регулятивні (правовстановлюючі) норми права* – спрямовані на впорядкування, гармонізацію різноманітних суспільних відносин, шляхом встановлення прав і обов'язків учасників правовідносин;

– *охоронні (правоохоронні) норми права* – регламентують засоби державно-примусової форми реалізації юридичної відповідальності за недотримання встановлених у регулятивних (правовстановлюючих) нормах права прав і обов'язків учасників правовідносин;

– *спеціалізовані (нетипові) норми права* – це обов'язкові, формально визначені, цілісні, логічно завершені правила підвищеного рівня загальності, що відповідають визнаній у суспільстві мірі свободи, рівності та справедливості, встановлені чи санкціоновані та гарантовані державою або

іншим уповноваженим суб'єктом правотворчості з метою субсидіарного (допоміжного) впорядкування суспільних відносин і забезпечення єдності та одноманітності дії механізму правового регулювання<sup>1</sup>.

**Види спеціалізованих норм права:**

• *норми-декларації* – це різновид спеціалізованих норм права найвищого рівня загальності, що розкривають цілі, завдання, предмет і напрям правового регулювання певної сукупності норм права (галузі чи інституту), а також інші інформаційно-ціннісні положення, та спрямовані на субсидіарне впорядкування суспільних відносин і забезпечення єдності та одноманітності дії механізму правового регулювання. Наприклад, ч. 1 ст. 1 КК України від 5 квітня 2001 р. – «Кримінальний кодекс України має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам»;

• *норми-принципи* – це різновид спеціалізованих норм, що виражають засадничі, фундаментальні положення сутнісного характеру, відрізняються універсальністю, раціональністю, імперативністю, підвищеним рівнем загальності, та спрямовані на субсидіарне впорядкування суспільних відносин і забезпечення єдності та одноманітності дії механізму правового регулювання. Наприклад, ч. 3 ст. 2 КК України – «Ніхто не може бути притягнений до кримінальної відповідальності за той самий злочин більше одного разу»;

• *норми-дефініції* – це різновид спеціалізованих норм права, що розкривають зміст та (або) встановлюють обсяг правових понять шляхом вираження їх основних юридично важливих ознак та (або) сукупності предметів, мислимих у цих поняттях права, спрямовані на субсидіарне впорядкування суспільних відносин і забезпечення єдності та одноманітності дії механізму правового регулювання. Наприклад, ст. 1 Закону України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 р. – «Національна поліція України – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку».

**6. За рівнем правового регулювання:**

– *матеріальні* – норми, які визначають зміст прав і обов'язків суб'єктів права, їх правове становище та безпосередньо спрямовані на регулювання суспільних відносин;

– *процесуальні* – норми, які регламентують порядок, форми й методи реалізації прав і обов'язків, передбачених у нормах матеріального права.

**7. За терміном дії в часі:**

– *постійні* – норми невизначеної в часі дії;

– *тимчасові* – норми визначеної в часі дії.

**8. За сферою територіальної дії (дією в просторі):**

---

<sup>1</sup> Кривицький Ю. В. Спеціалізовані норми права в механізмі правового регулювання : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.01 / Кривицький Юрій Віталійович. – К., 2010. – С. 103, 124 – 135.

- *загальні* – поширюються на територію всієї країни;
- *місцеві* – поширюються на територію певної адміністративно-територіальної одиниці.

**9. За колом суб'єктів, на яких норма поширює свою дію:**

- *загальні* – поширюються на все населення або на всі органи і організації держави;
- *спеціальні* – поширюються на певне коло осіб;
- *виняткові* – вилучають або усувають дію норми права щодо певних суб'єктів.

Розглянута вище класифікація норм права не є вичерпною, оскільки поділ норм права на види можна здійснювати й за іншими критеріями<sup>1</sup>.

Особливу роль у з'ясуванні складної природи норми права є окреслення її структури. **Структура норми права** – це сукупність чітко визначених елементів, що у процесі взаємодії, в межах єдності існуючих між ними зв'язків, забезпечують функціональну самостійність норми права.

**Гіпотеза** – це структурний елемент норми права, що вказує на конкретні життєві обставини (умови), наявність або відсутність яких надає можливість суб'єктам права реалізувати закріплені в диспозиції права та обов'язки.

Гіпотези норм права класифікують за такими критеріями як:

**1) кількість обставин (умов), передбачених гіпотезою норми права:**

- *проста гіпотеза* – передбачає наявність лише однієї обставини (умови), при наявності якої реалізується норма права;
- *складна гіпотеза* – включає дві або більше обставини (умови), сукупність яких є обов'язковою умовою для початку дії норми права;
- *альтернативна гіпотеза* – включає в себе кілька обставин (умов), при настанні кожної з яких починає діяти норма права;

**2) форма виразу:**

- *абстрактна гіпотеза* – це гіпотеза, в якій умови реалізації норми права визначаються загальними родовими ознаками, без глибокої деталізації, що надає можливість охопити, а також піддати регулюванню значну кількість однорідних випадків;
- *казуїстична гіпотеза* – визначає умови дії норми права, використовуючи більш вузькі, спеціальні, видові ознаки;

**3) ступінь визначеності:**

- *абсолютно визначена гіпотеза* – це гіпотеза, що вичерпно визначає умови, з наявністю або відсутністю яких пов'язується дія норми права;
- *не повністю визначена гіпотеза* – це гіпотеза, що містить формулювання в загальній формі типу «в необхідному випадку», а наявність або відсутність цієї потреби визначається відповідними суб'єктами;
- *відносно визначена гіпотеза* – це гіпотеза, що не містить достатньо повних відомостей про обставини дії норми права, обмежуючи умови

<sup>1</sup> Байтин М. И. Сущность права (современное нормативное правопонимание на грани двух веков) : [монография] / М. И. Байтин. – 2-е изд. доп. – М. : Право и государство, 2005. – С. 265 – 266.

застосування останньої колом формальних вимог.

**Диспозиція** – це структурний елемент норми права, що вказує на те, якою повинна бути поведінка суб'єктів при настанні умов, передбачених гіпотезою.

Диспозиції норм права класифікують за такими критеріями як:

**1) кількість варіантів поведінки:**

– *безальтернативна диспозиція* – це диспозиція, в якій суб'єкту права пропонується лише один варіант поведінки;

– *альтернативна диспозиція* – це диспозиція, в якій суб'єкту права надано декілька можливих варіантів поведінки;

**2) склад (характер) варіантів поведінки:**

– *проста диспозиція* – це диспозиція, яка передбачає один конкретний варіант поведінки, що настає при наявності конкретних фактичних обставин;

– *складна диспозиція* – це диспозиція, яка передбачає декілька варіантів поведінки, що одночасно настають при наявності певних фактичних обставин;

**3) спосіб викладення правила поведінки (прав та обов'язків):**

– *описова диспозиція* – це диспозиція, що описує всі істотні ознаки поведінки (права та обов'язки) суб'єкта права;

– *відсильна диспозиція* – це диспозиція, що не містить повністю правила поведінки (права та обов'язки), а відсилає для повного ознайомлення з ним до інших норм права, які знаходяться в цьому ж самому нормативно-правовому акті;

– *бланкетна диспозиція* – це різновид відсильної диспозиції, що з метою розкриття змісту прав та обов'язків суб'єкта спрямовує до іншого нормативно-правового акта;

– *змішана диспозиція* – це диспозиція, котра поєднує в собі способи викладення прав та обов'язків, що характерні для інших видів диспозиції, зокрема описової, відсильної та бланкетної;

**4) спосіб описання правила поведінки (прав та обов'язків):**

– *абстрактна диспозиція* – це диспозиція, в якій права та (або) обов'язки суб'єкта викладені в загальному вигляді;

– *конкретна диспозиція* – це диспозиція, в якій права та (або) обов'язки суб'єкта сформульовані за допомогою спеціальних, індивідуалізованих ознак;

**5) ступінь визначеності:**

– *абсолютно визначена диспозиція* – це диспозиція, що з вичерпною конкретністю і повнотою визначає права та обов'язки суб'єкта права;

– *не повністю визначена диспозиція* – це диспозиція, що вказує лише на загальні ознаки поведінки в межах яких суб'єкти уточнюють свої права та обов'язки самостійно;

– *відносно визначена диспозиція* – це диспозиція, що вказує на права та обов'язки суб'єктів, але дає можливість для їх уточнення в залежності від конкретних обставин;

**6) форма виразу (характер уміщених прав та обов'язків):**

– *уповноважуюча диспозиція* – це диспозиція, що надає суб'єктам право на здійснення передбачених у них (правилах) позитивних дій, визначає той чи

інший варіант їх можливої, дозволеної поведінки;

– *зобов'язуюча диспозиція* – це диспозиція, що покладає на суб'єктів обов'язок здійснення певних позитивних дій, вказує їм можливість того чи іншого варіанту зобов'язуючої поведінки;

– *забороняюча диспозиція* – це диспозиція, що містить заборону здійснення відповідної протиправної дії або бездіяльності.

**Санкція** – це *структурний елемент норми права, що встановлює невідгідні (негативні) наслідки на випадок порушення прав і обов'язків, визначених у диспозиції*.

Санкції норм права класифікують за такими критеріями як:

**1) галузева ознака (сфера застосування):** конституційна, цивільна, адміністративна, дисциплінарна, кримінальна санкції;

**2) ступінь визначеності:**

– *абсолютно визначена санкція* – це санкція, що точно визначає вид і міру впливу, яка повинна бути застосована до особи у випадку порушення нею прав та обов'язків;

– *відносно визначена санкція* – це санкція, в якій межі негативної юридичної відповідальності описані від мінімальної до максимальної;

– *альтернативна санкція* – це санкція, що передбачає кілька несприятливих наслідків, кожен з яких може бути заснований самостійно;

**3) характер негативних наслідків:**

– *правовідновлююча (компенсаційна) санкція* – це вказівка на міру державного примусу, що застосовується для: а) примусового виконання невиконаного обов'язку та поновлення порушеного права; б) ліквідації «уявних правовідносин», тобто тих, котрі виникли в результаті незаконних дій; в) скасування нормативно-правових актів, які суперечать закону;

– *штрафна (каральна) санкція* – це такі заходи державного примусу, за допомогою яких здійснюється превенція правопорушень, їх застосування не сприяє усуненню збитків, що завдані правопорушенням;

**4) склад негативних наслідків:**

– *проста санкція* – це санкція, що включає лише один негативний наслідок;

– *складна санкція* – це санкція, що передбачає застосування одночасно кількох негативних наслідків.

Отже, норма права – це важливий елемент системи права, за допомогою якої здійснюється впорядкування суспільних відносин, що має складну будову та може бути класифікованою за різноманітними критеріями.

## **6.2 Поняття та елементи системи права**

Дослідження тих чи інших юридичних феноменів здійснюється за допомогою різноманітних методологічних підходів і принципів. Одним з сучасних методів спеціального наукового пізнання в правознавстві, мета і завдання якого полягає в дослідженні певних правових явищ як складних систем, є системний підхід. Методологічна специфіка системного підходу полягає в тому, що метою дослідження є вивчення закономірностей і

механізмів утворення складного об'єкта з певних складових. При цьому особлива увага звертається на різноманіття внутрішніх і зовнішніх зв'язків системи, на процес (процедуру) об'єднання основних понять у єдину теоретичну картину, що дає змогу виявити сутність цілісності системи. Застосування цього підходу сприяло появі та розвитку таких юридичних категорій як правова система, система права, система законодавства тощо.

**Система права** – це об'єктивно зумовлена внутрішня організація права певного суспільства, що полягає в єдності та узгодженості всіх норм права, їх розподілі (диференціації) за галузями, підгалузями та інститутами.

Отже, під системою права мають на увазі певну форму організації норм права, що діють у державі, такий порядок їх побудови, при якій норми об'єктивного права знаходяться в єдності, узгодженості та взаємозв'язку і диференціюються на інститути, підгалузі та галузі. Поняття «система права» розкриває не стільки структуру об'єктивного права (хоча й її теж), скільки саме об'єктивне право як певну систему.

#### **Ознаки системи права:**

– *об'єктивна зумовленість* – реально зумовлена історичними особливостями політичного, соціально-економічного, культурного розвитку суспільства; відображає реальний стан суспільних відносин;

– *органічна єдність і узгодженість* – структурна цілісність і взаємозв'язок норм права; їх взаємна узгодженість і цілеспрямованість; відсутність суперечностей усередині системи; система права ґрунтується на єдиних загальнолюдських принципах свободи, рівності та справедливості;

– *структурна різноманітність (внутрішній розподіл)* – складається з неоднакових за змістом та обсягом структурних елементів, що логічно поєднують і розподіляють нормативний матеріал, відповідно до його функціональної спрямованості;

– *поділ (диференціація) і структурна ієрархічність* – поділ системи права на відносно самостійні структурні елементи та наявність між ними певних рівнів ієрархії, зверху вниз: галузі, підгалузі, інститути, норми права. Основою побудови системи права прийнято вважати два критерії, що використовуються в їх єдності та взаємодії й виступають у якості системоутворюючого фактору – це предмет і метод правового регулювання суспільних відносин. При цьому предмет і метод правового регулювання не протистоять один одному – особливості характеристик предмета правового регулювання визначають конкретний зміст і спрямованість методу правового регулювання.

Успіх вивчення системних явищ правової дійсності, одним з яких і виступає система права, залежить від знання його частин, складових. В юридичній літературі поняття «структура права» і «система права» розпочали розрізняти лише у 1980-х рр.

**Структура системи права** – це спосіб зв'язку та взаємодії елементів у системі, внутрішня будова системи права.

Основними структурними елементами системи права є *галузь, підгалузь, інститут та норма права*. Зважаючи на те, що в попередньому підрозділі ми детально розглянули такий елемент системи права як норма права, вважасмо за

доцільне приділити увагу іншим складовим.

**Галузь права** – це відносно самостійна сукупність норм права в межах підгалузей та інститутів права, що регулюють якісно однорідну сферу суспільних відносин особливим методом правового регулювання.

Галузь права виникає внаслідок об'єктивних факторів, що зумовлені соціальними і практичними потребами, а не шляхом волевиявлення.

**Ознаки галузі права:**

- охоплює конкретну якісно однорідну сферу суспільних відносин;
- відзначається своєрідністю обсягу, кількістю інститутів, що її складають; наявністю або відсутністю підгалузей права;
- об'єднує самостійну сукупність норм права;
- володіє властивим лише їй режимом правового регулювання, що забезпечує ефективність дії як галузі в цілому, так і підгалузей та інститутів права, які утворені в її складі;
- є стійкою та автономною у своєму функціонуванні.

Традиційно виокремлюють досить значний перелік галузей права: державне (конституційне) право, цивільне право, адміністративне право, кримінальне право, цивільно-процесуальне право, кримінально-процесуальне право, земельне право, трудове право, сімейне право, фінансове право, кримінально-виконавче право тощо. Більшість з цих галузей права нині зазнають уточнення, зміни предмета свого регулювання, меж із суміжними нормативними масивами.

**Класифікація галузей права:**

**1. За фундаментальністю норм права, сконцентрованих у галузях права, їх можна поділити на:**

– *базові (фундаментальні)* – об'єднують базові (вихідні) норми права, що регулюють первинні суспільні відносини, та володіють вихідними юридичними режимами правового регулювання, які мають особливу значущість для інших галузей права і використовуються ними (наприклад, конституційне (державне), цивільне, адміністративне, кримінальне право);

– *профілюючі (спеціальні, конкретизуючі)* – об'єднують норми права, що регулюють сфери суспільних відносин і пов'язані з первинними суспільними відносинами та спрямовані на конкретизацію, підсилення дії певних норм базових галузей права. Сфери та режими регулювання профілюючих галузей права «відокремлюються» від сфер і режимів регулювання базових галузей права, але без зв'язку з ними існувати не можуть (наприклад, трудове, сімейне, земельне, кримінально-виконавче право тощо);

– *комплексні* – об'єднують норми права, що регулюють сфери державного та господарського життя (господарське, аграрне, екологічне, морське право тощо), виникають на основі подальшого розвитку комплексних інститутів права, що утворюються на стику суміжних галузей права і користуються режимами, які належать цим галузям (господарське, аграрне, екологічне, житлове, транспортне право).

**2. Види галузей права за субординацією в правовому регулюванні:**

– *матеріальні* – об'єднують норми права, що безпосередньо

впорядковуюють суспільні відносини (наприклад, конституційне, цивільне, адміністративне, кримінальне право);

– *процесуальні* – об'єднують норми права, що визначають процедуру, порядок здійснення норм матеріального права (наприклад, адміністративно-процесуальне, цивільно-процесуальне, кримінально-процесуальне, господарсько-процесуальне право).

Галузі норм права діалектично взаємопов'язані та характеризуються органічною єдністю. Але при цьому різняться за своїм значенням, нормативним обсягом, роллю в процесі упорядкування суспільних відносин. У межах галузей права виокремлюють підгалузі права (нормативно-правові підгалузі). Однак якщо галузі права діють на всі відносини певного роду, то підгалузі – лише на їх конкретну частину<sup>1</sup>. Однак питання доречності існування зазначеної юридичної категорії є доволі дискусійним серед науковців. Деякі з дослідників пропонують «...замість пустого (з нульовим обсягом) поняття «підгалузь права» використовувати загальне поняття «комплексний інститут»<sup>2</sup>.

**Підгалузь права** – це система однорідних предметно пов'язаних інститутів певної галузі права, що впорядковують спеціальні види суспільних відносин.

Підгалузі існують у багатьох галузях права, хоча і не в кожній. Здебільшого вона утворюється найширших за обсягом нормативного матеріалу галузей права. Галузі права, для яких нехарактерні значні обсяги нормативного матеріалу, не мають у своєму складі підгалузей права. Однак за об'єктивної потреби в регулюванні суспільних відносин та розвитку нормативного матеріалу, підгалузь права може набувати характер самостійно галузі права. Наприклад, сімейне право виокремилось з галузі цивільного права.

Зовнішнім вираженням підгалузі права є наявність у ній такої групи норм права, що охоплюють загальні принципові положення, властиві декільком (але не всім) інститутам цієї галузі. Наприклад, *підгалузі цивільного права* – зобов'язальне право, спадкове право, авторське право тощо; *підгалузі фінансового права* – банківське право, податкове право<sup>3</sup>.

**Інститут права** – це система відносно самостійних норм права в межах певної галузі (підгалузі) права, що регулюють окрему якісно однорідну групу взаємозалежних суспільних відносин.

#### **Ознаки інституту галузі права:**

– впорядковує не всю сукупність якісно однорідних суспільних відносин, а окремі видові особливості (сторони, ознаки) одного роду суспільних відносин або здійснює особливі завдання, функції в цьому регулюванні, тобто має видову однорідність соціального змісту;

– володіє відносною нормативною самостійністю, стійкістю та автономністю функціонування, але на іншому рівні, ніж галузь права;

<sup>1</sup> Попондопуло В. Ф. Система общественных отношений и их правовые формы (к вопросу о системе права) / В. Ф. Попондопуло // Правоведение. – 2002. – № 4. – С. 88.

<sup>2</sup> Добробог Л. М. Підгалузь права і комплексна галузь права як елементи системи права: проблемні аспекти / Л. М. Добробог // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2014. – № 11. – С. 27 – 29.

<sup>3</sup> Коталейчук С. П. Теорія держави та права : навч. посіб. для підгот. до держ. іспитів [для студ. вищ. навч. закл.] / С. П. Коталейчук. П. Я. Пісной. – К. : КНТ, 2011. – С. 235.

– формується об’єктивно, а не створюється штучно; має відособленість від інших інститутів права – його норми не можуть з волі суб’єкта правотворчості переміщуватися в межі іншого інституту права;

– характеризується специфічністю засобів правового регулювання;

– втілює у своєму змісті особливу юридичну конструкцію, деякі загальні положення, єдині принципи;

– має можливість формувати загальні поняття у власних межах, що допомагають забезпечувати відсутність прогалин у регульованих ним (інститутом права) відносинах.

Предмет регулювання галузі співвідноситься з предметом регулювання інституту як рід і вид<sup>1</sup>, адже галузі права регулюють суспільні відносини певного роду, а інститути – конкретного виду. Головне призначення інституту права полягає в тому, щоб у межах своєї групи однорідних суспільних відносин забезпечити цілісне, відносно завершене їх упорядкування.

### **Види інститутів права:**

– **за галузевою приналежністю:** *інститути конституційного права* – інститут громадянства, інститут виборчого права, інститут президентства тощо; *інститути цивільного права* – інститут купівлі-продажу, інститут представництва, інститут спадкування, інститут відшкодування шкоди, інститут дарування тощо; *інститути кримінального права* – інститут необхідної оборони, інститут крайньої необхідності, інститут співучасті, інститут судимості тощо; *інститути екологічного права* – інститут права власності на природні ресурси та об’єкти, інститут природокористування тощо;

– **за функціональним призначенням у механізмі правового регулювання:** *регулятивні (правовстановлюючі)* – інститут застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і вогнепальної зброї працівниками міліції; *охоронні (правоохоронні)* – інститут адміністративних правопорушень, що посягають на власність;

– **залежно від елементного складу:** *прості (галузеві)* – поєднують подібні норми права в середині якоїсь певної галузі права (наприклад, інститут застави в цивільному праві); *складні (комплексні, міжгалузеві)* – складаються з сукупності відносно відособлених норм права різних галузей і спрямовані на регулювання певної групи (виду) взаємозалежних суспільних відносин (наприклад, інститут власності складають норми конституційної, цивільної, кримінальної та інших галузей права);

– **за характером або за субординацією у правовому регулюванні:** *інститути матеріального права* (наприклад, інститут множинності злочинів); *інститути процесуального права* (наприклад, інститут закриття кримінального провадження).

Отже, система права – це не проста сукупність або сума елементів, а цілісне утворення, наділене конкретними властивостями, зв’язками, внутрішньою структурою, що зумовлена суспільними відносинами, що

<sup>1</sup> Лук’янець Д. Методологічні аспекти визначення структури системи права / Д. Лук’янець // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 3. – С. 8 – 9.

склалися в суспільстві та національними, історичними, культурними або іншими соціальними факторами. Зважаючи на те, що система права характеризується динамічністю, здатністю змінювати свою внутрішню організацію під впливом зовнішнього середовища порушена проблематика потребує подальшого поглибленого вивчення на тлі широкомасштабної правової реформи.

### **6.3 Система законодавства та її співвідношення із системою права**

Проблема співвідношення системи законодавства з системою права активно порушувалася у 70–80-х роках ХХ ст. Попри бурхливий розвиток сучасних юридичних розвідок у цій сфері ця дискусія не втратила своєї актуальності й донині. Однією з причин такої ситуації є переосмислення змісту цих категорій і відсутність нормативного визначення поняття «законодавство».

Інтерпретація поняття «система законодавства» є доволі плюралістичною серед науковців. Здебільшого поняття «**система законодавства**» розглядають у таких основних значеннях:

- у *вузькому розумінні* – як цілісна сукупність законів, прийнятих уповноваженими суб'єктами;
- у *широкому розумінні* – як цілісна сукупність усіх упорядкованих певним чином нормативно-правових актів (законів і підзаконних нормативно-правових актів).

#### ***Ознаки системи законодавства:***

- є *цілісною* (системною, внутрішньоузгодженою), адже кожен нормативно-правовий акт хоча й діє самостійно, але відповідно до тих цілей і завдань, що закріплені в інших нормативно-правових актах;
- є *ієрархічною*, що знаходить прояв у субпідрядних зв'язках одного нормативно-правового акта з іншими нормативно-правовими актами;
- є *інтегративною*, що проявляється в тому, що вона одночасно виступає і джерелом права, і формою його існування.

**Структура системи законодавства** – це зумовлена системою права внутрішня організація нормативно-правових актів, що виражається в їх єдності, об'єктивності, визначеності, а також у розподілі законів і підзаконних нормативно-правових актів за галузями та інститутами законодавства<sup>1</sup>.

#### ***Види структурної організації законодавства:***

1) *субординаційна, або ієрархічна (вертикальна)* – зумовлена різною юридичною силою нормативно-правових актів, що залежить передусім від їх різновиду (закон чи підзаконний нормативно-правовий акт) і від місця правотворчого органу, який приймає відповідні акти, в апараті держави. Конституція має найвищу юридичну силу та становить першооснову законодавства, далі йдуть конституційні, звичайні закони, в тому числі й кодекси, та підзаконні нормативно-правові акти, що видаються на виконання

<sup>1</sup> Теорія держави і права. Академічний курс: підруч. / [О. В. Зайчук, А. П. Засць, В. С. Журавський та ін.]; за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – 2-е вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 397.

законів і не повинні їм суперечити;

2) *галузева (горизонтальна)* – відображає поділ, розташування нормативно-правових актів відповідно до предмета правового регулювання суспільних відносин. За обсягом нормативного матеріалу в межах галузевого структурного «зрізу» системи законодавства виокремлюють галузь законодавства та інститут законодавства. **Галузь законодавства** – це внутрішньо узгоджена сукупність нормативно-правових актів, об'єднаних за певними сферами правового регулювання суспільних відносин. Як правило, цілісності та узгодженості галузі законодавства надає кодифікований нормативно-правовий акт – кодекс. Внутрішню будову галузі законодавства складають **інститути законодавства**, що регулюють певну сторону однорідних суспільних відносин. Інститут законодавства може бути галузевим або міжгалузевим. При цьому в одних випадках галузі права повністю збігаються з галузями законодавства: цивільному праву відповідає цивільне законодавство, кримінальному – кримінальне; в іншому випадку – існує галузь права, а галузі законодавства немає (наприклад, морське право є, а відповідної галузі законодавства не існує), оскільки відсутній кодифікований нормативно-правовий акт. Окрім того, на основі однієї галузі права можуть існувати декілька галузей законодавства. Наприклад, у конституційному праві виділяють виборче, інформаційне законодавство тощо. І, нарешті, окремі галузі законодавства можуть не мати відповідної галузі права, наприклад, митне та пенсійне законодавство;

3) *федеративна (державно-організаційна)* – розглядається як організаційний принцип, що впливає з федеративної форми державного устрою, який передбачає наявність двох основних рівнів законодавства: федеративного (загальнодержавного) та законодавства суб'єктів федерації (наприклад, структура системи законодавства ФРН)<sup>1</sup>.

Категорії «система права» та «система законодавства» є однопорядковими, а не тотожними, зокрема вони виражають структуру змісту і структуру форми об'єктивного права відповідно.

Синтезуючи думки дослідників щодо питання співвідношення системи права та системи законодавства, вважаємо за необхідне зауважити, що вони характеризують сутність одного явища – права, і *співвідносяться* між собою як *зміст і форма*. Водночас між ними існують і суттєві **відмінності**:

1. Система права є невидимою, оскільки розкриває внутрішню будову права, а система законодавства є видимою, зовнішньою формою системи права.

2. Система права є сукупністю правових норм, а система законодавства – сукупністю нормативно-правових актів.

3. У системі права норми права логічно розподілені за галузями, підгалузями та інститутами. У системі законодавства нормативно-правові акти об'єднані за галузями законодавства, які поділені на інститути законодавства.

4. Система права складається з галузей права, сформованих на основі

---

<sup>1</sup> Гусарев С. Д. Теорія права і держави : навч. посіб. / С. Д. Гусарев, А. Ю. Олійник, О. Л. Слюсаренко. – К. : Правова єдність, 2008. – С. 116 – 117.

єдності предмета і метода правового регулювання, а система законодавства охоплює галузі законодавства, в яких відсутній метод регулювання, а предмет регулювання є неоднорідним (галузь законодавства може містити норми різних галузей права (комплексні галузі) або створюватися на підґрунті інституту або підгалузі права. Можливим є варіант, коли галузь законодавства існує без галузі права (наприклад, митне законодавство).

5. Система права має лише горизонтальну (галузеву) будову, а система законодавства може мати будову і горизонтальну (галузеву), і вертикальну (ієрархічну).

6. Первинним елементом системи права виступає норма права зі своєю структурою: гіпотеза, диспозиція, санкція, а первинний елемент системи законодавства – стаття закону, яка містить нормативне розпорядження, котре, як правило, не містить у собі всі три структурні елементи логічної правової норми. Нормативне розпорядження нерідко складається лише з гіпотези і санкції; диспозиція може міститися або в іншій статті цього закону (відсильний спосіб викладу), або в іншому правовому акті (бланкетний спосіб викладу). Закони, що включають норми різних галузей права, забезпечуються санкціями, які викладені в інших нормативно-правових актах (наприклад, закони про власність, підприємницьку діяльність тощо).

7. Система права формується об'єктивно, відповідно до розвитку суспільних відносин, а система законодавства створюється в результаті цілеспрямованої діяльності уповноважених суб'єктів, тобто має суб'єктивний момент.

8. Структурні елементи системи права не мають зовнішніх реквізитів: назв розділів, статей, глав та інших частин, властивих закону. Структурні елементи системи законодавства (нормативно-правові акти), як правило, мають назви розділів, глав, статей. Вони можуть містити преамбули, формулювання цілей і принципів, загальні нормативні визначення, що складають загальну частину тощо.

Отже, система законодавства є головною, але не єдиною формою існування системи права, оскільки:

1) право може існувати до законодавства, коли воно формувалося завдяки звичаям, які підтримувалися тільки-но виниклою державою (т. зв. «дозаконодавче право»);

2) право існує поза законодавством: природні права людини мають правовий характер незалежно від закріплення їх у законі (т. зв. «позазаконодавче право»)<sup>1</sup>.

Зважаючи на зазначено вище, галузь права та галузь законодавства не завжди співпадають. **Причини розбіжності деяких галузей права та галузей законодавства зводяться до такого:**

– об'єктивно не можливо виразити зміст кожної окремої галузі права в одному нормативно-правовому акті. Збіг галузі права та галузі законодавства можливий тоді, коли остання представлена актами однієї юридичної сили –

<sup>1</sup> Скаун О. Ф. Теорія держави і права : підруч. / О. Ф. Скаун ; пер. з рос. – Х. : Консум, 2006. – С. 253 – 254.

законами, і кількість актів невелика. Здебільшого зміст галузі права виражений у численних нормативно-правових актах;

– залежність системи законодавства та формування її галузей від цілеспрямованої діяльності суб'єктів з їх систематизації, інтересів держави, потреб юридичної практики, рівня розвитку юридичної науки, законодавчої техніки;

– переосмислення, оновлення, вдосконалення законодавства внаслідок його переорієнтації на демократичні цінності: а) послідовна демократизація порядку формування та функціонування законодавчих органів, їх професіоналізація, забезпечення високої якості законів; б) формування громадянського суспільства, правової системи в напрямі розвитку соціальної, правової держави, охорони та захисту прав і свобод людини та громадянина. Результатом цього процесу є втілення у правову матерію раніше невідомих теоретичних конструкцій, формування нових галузей та інститутів законодавства;

– орієнтування системи законодавства не лише на галузь права, але й на галузь державної діяльності та державний устрій. Це неминуче призводить до появи комплексних галузей законодавства, які не відображають галузі права;

– обумовленість системи законодавства формою державного устрою країни (федерації), що передбачає наявність у кожній галузі нормативно-правових актів як на рівні федерації, так і на рівні суб'єктів федерації<sup>1</sup>.

**Норма права та стаття нормативно-правового акта** як первинні елементи системи права та системи законодавства відповідно мають такі варіанти **взаємозв'язку**:

– норма права та стаття нормативно-правового акта збігаються, тобто в межах однієї статті нормативно-правового акта містяться всі структурні елементи норми права: гіпотеза, диспозиція, санкція;

– в одній статті нормативно-правового акта міститься кілька норм права;

– норма права розташовується в різних статтях, тобто структурні елементи однієї норми права містяться в різних статтях нормативно-правового акта.

Зважаючи на співвідношення норми права та статті нормативно-правового акта, слід виокремити **способи викладу норми права у статтях нормативно-правових актів**:

### **1. Залежно від повноти викладу:**

– *повний (прямий, визначений)* – у статті або її частині містяться всі необхідні елементи норми права без відсилань до інших статей нормативно-правового акта;

– *відсильний (відсилочний)* – у статті або її частині містяться не всі елементи норми права, для їх заповнення є посилання до інших статей цього нормативно-правового акта, де містяться відомості, яких не вистачає;

– *бланкетний* – у статті або її частині містяться не всі елементи норми права, для їх об'єднання є посилання не до конкретної статті цього нормативно-

<sup>1</sup> Актуальні проблеми теорії держави та права: навч. посіб. / [С. В. Білозьоров, Є. О. Гіда, А. М. Завальний та ін.]; за заг ред. Є. О. Гіди. – К.: ФОП О. С. Ліпкан, 2010. – 260 с.

правового акта, а до іншого нормативно-правового акта. Відмінність бланкетного способу викладу норми права у статтях нормативно-правового акта від відсылного полягає в тому, що за умовами останнього способу вказується конкретна стаття або її частина, до якої варто звертатися, щоб знайти відсутні відомості про елементи норми права. Ця стаття викладена в тому ж нормативно-правовому акті. При бланкетному способі – відсилання до конкретної статті закону не наводиться, а відсутню інформацію про елементи норми права потрібно шукати в іншому нормативно-правовому акті<sup>1</sup>.

## **2. Залежно від рівня узагальнення:**

– *абстрактний* – зміст норми права розкривається загальними, абстрактними, не індивідуалізованими поняттями, через родові особливості;

– *казуїстичний* – зміст норми права розкривається індивідуалізованими поняттями через певні факти, випадки суспільної дійсності.

Отже, система законодавства та система права є складними юридичними категоріями, які різняться за окремими критеріями, характеризуючи при цьому різні аспекти права як регулятора суспільних відносин.

## **6.4 Систематизація законодавства**

За роки незалежності органи державної влади України розробили та ухвалили чималу низку нормативно-правових актів. Однак вітчизняне законодавство має вкрай складні та суперечливі характеристики. Це пояснюється тим, що реформи, проведені в Україні, вимагають інтенсивної законотворчості в контексті формування багатьох принципово нових правових інститутів, що відповідають реальним умовам ринкової економіки, критеріям правової держави, міжнародним стандартам захисту прав і свобод особи.

Удосконалення законодавства України є однією з нагальних потреб сьогодення<sup>2</sup>. Серед *форм удосконалення законодавства* виокремлюють обговорення проектів нормативно-правових актів, узгодження проектів нормативно-правових актів, експертизу проектів нормативно-правових актів, підписання законів Президентом України, державну реєстрацію підзаконних нормативно-правових актів відповідними органами юстиції, новелізацію та ревізію чинних нормативно-правових актів, скасування незаконних чинних нормативно-правових актів, офіційне нормативне тлумачення чинних нормативно-правових актів, припинення чинності неконституційних і незаконних нормативно-правових актів судовими рішеннями та систематизацію нормативно-правових актів<sup>3</sup>.

Систематизація має на меті стабілізацію правопорядку, перетворення нормативно-правового регулювання на інструмент для забезпечення нормального життя суспільства та найбільш ефективного управління

<sup>1</sup> Коталейчук С. П. Теорія держави та права : навч. посіб. для підгот. до держ. іспитів [для студ. вищ. навч. закл.] / С. П. Коталейчук, П. Я. Пісний. – К. : КНТ, 2011. – С. 219.

<sup>2</sup> Оніщенко Н. М. Систематизація законодавства та генеза корпоративних норм в Україні / Н. М. Оніщенко // Правова держава. – 1999. – Вип. 9. – С. 127.

<sup>3</sup> Погорелов С. В. Кодифікаційна діяльність в правовій системі України (загальнотеоретичний аспект) : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.01 / Погорелов Євген Валентинович. – Х., 2000. – С. 14.

державними справами в інтересах особи<sup>1</sup>.

**Основними функціями систематизації є:**

- 1) уможливує оглянути весь масив чинного законодавства;
- 2) виявлення й усунення неузгодженостей, суперечностей, прогалин правового регулювання;
- 3) підвищення ефективності законодавства;
- 4) зробити законодавство інформаційно доступнішим, зручнішим для використання;
- 5) сприяння вивченню і дослідженню законодавства;
- 6) покращення правового виховання громадян, формування їх правосвідомості.

Систематизація законодавства сприяє ефективному здійсненню правотворчої діяльності, зокрема виявленню причин суперечностей, невідповідностей у нормативному регулюванні та їх усуненню, а також застосуванню й реалізації нормативно-правових актів і умов, спрямованих на поліпшення інформаційного впливу права на правосвідомість його суб'єктів<sup>2</sup>.

Найбільш поширеними в наукових колах є такі основні підходи щодо розуміння **поняття «систематизація законодавства»:**

1. Діяльність, спрямована на впорядкування, приведення до системи чинного законодавства цілком або його частини.
2. Особливий вид удосконалення нормативно-правових актів.
3. Діяльність з упорядкування й удосконалення нормативного матеріалу шляхом його обробки і розміщення за класифікаційними критеріями, що обираються відповідно до тих завдань, які розв'язуються завдяки цій діяльності.
4. Діяльність органів держави та інших суб'єктів з упорядкування й удосконалення законодавства, приведення його до певної системи шляхом упорядкування збірників або створення єдиних нормативних актів.
5. Діяльність зі зведення нормативно-правових актів (або їх елементів) у цілісний комплекс.
6. Цілеспрямована діяльність компетентних суб'єктів з упорядкування нормативно-правових актів для зручності користування ними на практиці, усунення можливих суперечностей, неточностей, прогалин і в такий спосіб удосконалення системи законодавства в цілому.
7. Діяльність з упорядкування та вдосконалення нормативного матеріалу шляхом його зовнішньої і внутрішньої обробки з метою підтримання системності законодавства та забезпечення суб'єктів права необхідною нормативно-правовою інформацією.

**Систематизація законодавства** – це діяльність з упорядкування та вдосконалення нормативного матеріалу шляхом його зовнішньої чи внутрішньої обробки за відповідними критеріями.

<sup>1</sup> Николаева М. Н. Систематизация ведомственных нормативных актов / М. Н. Николаева, Т. Н. Рахманина // Закон и ведомственные нормативные акты в СССР : Труды 46. – М. : ВНИИСЗ. – 1989. – С. 49.

<sup>2</sup> Ліпкан В. А. Систематизація інформаційного законодавства України: [монографія] / В. А. Ліпкан, В. А. Залізник ; за заг. ред. В. А. Ліпкана. – К. : ФОР О. С. Ліпкан, 2012. – С. 253.

**Предметом систематизації законодавства** є юридичні нормативні акти, тобто акти, які містять норми права.

В юридичній літературі здебільшого виокремлюються *два основні підходи* щодо видів (форм) систематизації. Згідно з *першим підходом* виділяють чотири її види: кодифікацію, консолідацію, інкорпорацію та облік. Відповідно до *другого* виокремлюються винятково кодифікацію, інкорпорацію та консолідацію, визначаючи при цьому **облік** як необхідний етап здійснення кодифікаційної діяльності, технічний засіб, спрямований на полегшення систематизації.

Класифікація систематизації законодавства на відповідні види має умовний характер, оскільки при проведенні тих чи інших систематизаційних робіт комплексно використовуються прийоми та правила всіх видів систематизації. Саме домінування тих чи інших прийомів та правил і обумовлює можливість виокремлення конкретного виду систематизації.

**Кодифікація** – це діяльність уповноваженого законодавчого органу, що полягає у змістовій переробці норм права, пов'язаних спільним предметом регулювання та їх об'єднання в єдиному акті.

*Кодифікація має низку особливостей:*

а) предметом кодифікаційної обробки є конкретні норми та інститути права, незалежно від того, в яких актах вони містилися раніше;

б) систематичний виклад норм та інститутів права саме й становить завдання кодифікації;

в) у результаті кодифікації укладається не збірник нормативних актів, а новий єдиний зведений правовий акт, який обов'язково затверджується компетентним правотворчим органом<sup>1</sup>.

**Результатами кодифікації** є *кодекс* (КК України, ЦК України, КУпАП та інші); *статут* (Статут автомобільного транспорту, Статут залізниць, Статут підприємства, Статут внутрішньої служби Збройних Сил України); *положення* (Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ); *правила* (Правила дорожнього руху); *основи законодавства* (Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р.) тощо.

**За обсягом** розрізняють кодифікації:

– *загальну* – припускає створення зведених кодифікованих актів для основних галузей законодавства. Загальним єдиним кодифікаційним актом конституційного права є Конституція;

– *галузеву* – припускає об'єднання норм права певної галузі права в суворо встановленому порядку (ЦК України, КК України та інші). Галузева кодифікація посідає провідне місце серед інших видів кодифікації тому, що розподіляє нормативний матеріал відповідно до предмета і методу правового регулювання;

– *міжгалузеву* (комплексну) – припускає об'єднання норм права за

<sup>1</sup> Граціанов А. І. Процес систематизації та уніфікації законодавства і розвиток правової системи України : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.01 / Граціанов Анатолій Ігорович. – К., 2004. – С. 30 – 31.

принципом регулювання значної сукупності суспільних відносин у сфері державної діяльності, галузі господарства або соціально-культурного будівництва (Повітряний кодекс України, Кодекс торгового мореплавства України та інші). Міжгалузева (комплексна) кодифікація є додатковим напрямом кодифікаційних робіт, що мають істотне значення;

– *спеціальну* (внутрішньогалузеву) – припускає об'єднання норм права конкретного інституту або підгалузі права певної галузі (Водний кодекс України, Лісовий кодекс України та інші). Як і комплексна кодифікація, спеціальна (внутрішньогалузеву) кодифікація є напрямом кодифікаційних робіт, що доповнюють галузеву кодифікацію.

Роль правоохоронних органів у такому різновиді систематизації полягає в тому, що вони виступають у якості консультативних, дорадчих, можуть надавати пропозиції щодо створення кодифікованих актів, чи приймати участь у підготовці їх проектів.

Інкорпорація є винятково зовнішньою обробкою законодавчого матеріалу, обліком і об'єднанням його без зміни тексту самих актів за заздалегідь визначеними ознаками, зокрема: юридична чинність нормативно-правових актів, хронологічна чи алфавітна послідовність, системно-предметний порядок тощо.

Об'єднання цих текстів у збірники (зібрання) являє собою тільки зовнішню обробку нормативних актів, що не порушує їх нормативного змісту: збереження незмінним нормативного змісту акта є головною відмінністю інкорпорації від кодифікації<sup>1</sup>.

Отже, **інкорпорація** – це спосіб систематизації нормативно-правових актів, що полягає в об'єднанні їх за певним критерієм без зміни змісту норм права.

Інкорпорація може бути:

- *офіційною* – здійснюється від імені компетентних державних органів (наприклад, «Відомості Верховної Ради України»);
- *неофіційною* – здійснюється видавництвами, науковими і навчальними закладами, практичними органами, окремими спеціалістами.

Цей вид систематизації широко розповсюджений у діяльності правоохоронних органів, прикладом можуть виступати – Довідник слідчого, Довідник експерта криміналіста, в яких зведено витяги з нормативно-правових актів, що регулюють діяльність окремого підрозділу правоохоронних органів, але при цьому ніяких змін до самих норм права не вноситься.

**Консолідація** – це спосіб (форма) систематизації, що полягає в об'єднанні кількох нормативно-правових актів, що діють в одній і тій самій сфері суспільних відносин, в єдиний нормативно-правовий акт, як правило, без зміни змісту.

Новий збільшений акт цілком замінює нормативні акти, що увійшли до нього, оскільки заново приймається компетентним правотворчим органом і має

<sup>1</sup> Общая теория права : учеб. для юрид. вузов / [Ю. А. Дмитриев, И. Ф. Казьмин, В. В. Лазарев и др.] ; под ред. А. С. Пиголкина. – М. : Изд-во МГТУ им. Н. Э. Баумана, 1997. – С. 224.

власні офіційні реквізити<sup>1</sup>.

Специфікою консолідації є те, що основною її метою є усунення множинності нормативно-правових актів, дублювання чи колізій норм права тощо.

Консолідація має як схожі з кодифікацією та інкорпорацією риси, так і свої специфічні ознаки, що відрізняють її від інших видів систематизації законодавства. На відміну від інкорпорації, консолідація спрямована на підготовку одного або кількох нормативно-правових актів з вузького кола питань шляхом об'єднання в них правових норм, які містяться в раніше виданих нормативних актах. Окрім того, консолідація законодавства має лише офіційний характер, оскільки новостворений акт затверджується уповноваженим органом, а всі інші акти, норми яких увійшли до нього, визнаються такими, що втратили силу. Щодо відмінностей від кодифікації, то консолідація законодавства обмежується лише зовнішньою обробкою, а не внесенням, поряд із тим, ще змін до змісту нормативно-правового акта<sup>2</sup>.

Отже, систематизація виконує надзвичайно важливу роль у обліку чинних нормативно-правових актів, при виданні нових норм права, забезпеченні їх узгодженості, ліквідації повторів і застарілих норм, належного вибору найефективніших засобів регулювання суспільних відносин. До того ж, систематизація законодавства є важливим засобом з'ясування змісту норм права і правильного їх застосування компетентними органами, вона сприяє розумінню загальних принципів і зв'язків окремих частин права. Якісна систематизація законодавства допомагає законодавцю досягти результатів, яких він прагне, засобами правового регулювання суспільних відносин – створенням необхідних умов для побудови правового суспільства.

### **Контрольні питання:**

1. Розкрийте зміст поняття «норма права».
2. Які ознаки характеризують норму права?
3. Що означає формальна визначеність норми права?
4. Як можна досягти удосконалення норми права?
5. Як класифікуються норми права?
6. Яка структура правової норми?
7. Які види гіпотез Ви знаєте?
8. Які види санкцій ви знаєте?
9. Які існують галузі права в залежності від предмету правового регулювання?
10. У чому сутність комплексних галузей права?
11. Що є критерієм розподілу системи права на галузі, підгалузі,

<sup>1</sup> Общая теория права : учеб. для юрид. вузов / [Ю. А. Дмитриев, И. Ф. Казьмин, В. В. Лазарев и др.]; под ред. А. С. Пиголкина. – М. : Изд-во МГТУ им. Н. Э. Баумана, 1997. – С. 228.

<sup>2</sup> Дімчогло М. І. Консолідація як вид систематизації інформаційного законодавства / М. І. Дімчогло // Права інформатика. – 2012. – № 1 (33). – С. 15–24; Дімчогло М. І. Онови теорії консолідації інформаційного законодавства / М. І. Дімчогло // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – № 5. – С. 41–46; Дімчогло М. І. Консолідація конституційних положень щодо інформаційних правовідносин у законодавстві / М. І. Дімчогло // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – № 6. – С. 39–42.

інститути?

12. Які основні принципи побудови системи права?

13. У чому відмінність галузевої, субординаційної та федеративної структури системи законодавства?

14. Яким чином співвідносяться система права і система законодавства?

15. Яка структура системи українського законодавства?

16. Які існують основні форми систематизації нормативних актів?

17. Які існують види кодифікацій?

18. Які існують види інкорпорації?